

Struktura gospodarstw rolniczych na obszarze Pomorza Środkowego¹

Wstęp

Struktura agrarna jest odzwierciedleniem decyzji ekonomicznych podejmowanych przez gospodarstwa rolnicze. Według A. Czyżewskiego i A. Henisz-Matuszczak [2006, s. 30], stanowi ona jeden z podstawowych czynników wpływających na zasób i przepływy czynników wytwórczych, determinujących sytuację na rynkach rolnych [Por. Dzień, Pużyński 2010, s. 4]. W literaturze dominuje pogląd, iż wielkość gospodarstwa rolnego, mierzona jego obszarem, w sposób determinujący oddziałuje na efektywność, zdefiniowaną jako skuteczność przetwarzania nakładów w efekty [Sulewski 2008, s. 130]. W warunkach toczących się procesów integracyjnych w ramach członkostwa w UE, silnie podkreśla się konieczność podejmowania działań nakierowanych na podnoszenie konkurencyjności, w tym rolnictwa. Nie jest to możliwe bez projektowania przedsięwzięć w zakresie poprawy struktury agrarnej w Polsce. Charakteryzuje się ona bowiem dużym rozdrobnieniem i zróżnicowaniem przestrzennym [Kukuła 2007, s. 22]. Zdaniem J.S. Zegara [2009, s. 260–261], od kilku dziesięcioleci podlega ona przeobrażeniom polegającym na ogólnym spadku liczby gospodarstw oraz polaryzacji struktury obszarowej².

Istotne zmiany w strukturze agrarnej polskiej wsi miały miejsce w okresie transformacji systemowej, kiedy to rozpoczęły się procesy restrukturyzacyjne związane między innymi z prywatyzacją ziemi rolniczej [Tomczak 2006, s. 347]. W konsekwencji tych przemian nastąpiło zwiększenie przeciętnej powierzchni użytków rolnych gospodarstw indywidualnych [Walczak 2011, s. 64]. Zmiany

---

¹ Projekt został sfinansowany ze środków Narodowego Centrum Nauki. Projekt pt. *Wzrost i alokacja aktywów finansowych i rzeczowych rolników (przedsiębiorstw rolniczych i gospodarstw domowych) Pomorza Środkowego*. Umowa Nr 3577/B/H03/2011/40.

² Polaryzacja struktury obszarowej polega na zwiększeniu udziału gospodarstw obszarowo najmniejszych (do 5 ha) i największych (30 ha i powyżej) w strukturze gospodarstw rolnych w Polsce [Zegar 2009, s. 263].

w strukturze agrarnej mają charakter ewolucyjny. Ich przyspieszenie, zdaniem S.W. Kłopoty [2011, s. 110], możliwe jest jedynie przy zwiększeniu transferów kapitału do średnich indywidualnych gospodarstw rolniczych, są one bowiem zdolne do reprodukcji rozszerzonej³. W niektórych krajach UE, w celu przyspieszenia pożądaných zmian w strukturze agrarnej, stosuje się instytucjonalne narzędzia kontroli i regulacji obrotu gruntami rolnymi [Babiak 2010, s. 91]. P. Pięta [2007, s. 40] podkreśla, iż zmiany strukturalne na wsi i w rolnictwie zależą od wielu czynników. Do instrumentów oddziaływania zalicza on między innymi: przekształcenia własnościowe, dotacje do środków produkcji rolniczej, dopłaty do oprocentowania kredytów, pożyczki, mikropożyczki, gwarancje i poręczenia, zalesianie użytków rolnych, pomoc w tworzeniu grup producentów rolnych, aktywizację zawodową, bezzwrotne dotacje na inwestycje w gospodarstwach rolnych oraz renty strukturalne dla rolników. J. Augustyńska-Grzymek [2011, s. 26] do czynników najsilniej oddziałujących obecnie na strukturę agrarną zalicza: urbanizację obszarów wiejskich, spadek udziału ludności wiejskiej w ogólnej liczbie mieszkańców kraju (deruralizacja), zmniejszenie areału obszarów wiejskich wykorzystywanych do produkcji rolniczej, znaczenie udziału dochodów rolniczych w dochodach gospodarstw domowych rodzin wiejskich (dezagraryzacja), zmianę struktury własności ziemi oraz gospodarstw rolnych i charakteru ich funkcjonowania (dualizacja), a także zmiany struktury zawodowej mieszkańców wsi (restratyfikacja). Ponadto, podkreśla ona, iż zauważalna jest zmiana ukierunkowania produkcyjnego gospodarstw słabszych ekonomicznie, prowadząca do zmniejszenia liczby gospodarstw o mieszanym profilu działalności. Należy to uznać za pozytywny kierunek zmian, gdyż, jak wskazują wyniki badań, specjalizacja produkcji rolniczej jest jednym z czynników wpływających na wysokość dochodów osiąganych z prowadzonej działalności [Idczak 2001, s. 87; Orłowska 2010, s. 121–139].

Cel i metody badań

Celem badań jest określenie liczby i struktury gospodarstw rolniczych na obszarze Pomorza Środkowego, w tym także zakresu powierzchni użytków rolnych. W artykule wykorzystano dane dotyczące gospodarstw rolniczych w Polsce, w ujęciu wojewódzkim oraz w regionie Pomorza Środkowego⁴. Populację

---

³ Reprodukacja rozszerzona wyraża się zdolnością gospodarstwa do zapewnienia rodzinie użytkownika utrzymania na odpowiednim poziomie, przy jednoczesnym dostosowaniu gospodarstwa do realiów gospodarki rynkowej [Kłopot 2011, s. 110].

⁴ Region Pomorza Środkowego obejmuje obszar byłego województwa koszalińskiego oraz słupskiego [Zawadzka 2008, s. 247–248]. Dodatkowo badaniem objęto powiaty wałecki oraz

celu stanowiły gospodarstwa rolne, definiowane jako grunty rolne wraz z gruntami leśnymi, budynkami lub ich częściami, urządzeniami oraz inwentarzem, a także z prawami i obowiązkami związanymi z prowadzeniem gospodarstwa rolnego [*Systematyka i charakterystyka...* 2003, s. 9].

W badaniu wykorzystano dane Głównego Urzędu Statystycznego pochodzące ze spisów rolnych przeprowadzonych w 1996 r., 2002 r. oraz w 2010 r. Z uwagi na różnice w metodyce zastosowanej podczas spisu rolnego przeprowadzonego w 1996 r. oraz w kolejnych spisach, niektóre dane zaprezentowano wyłącznie dla 2002 oraz 2010 r. Biorąc pod uwagę fakt, iż obszar Pomorza Środkowego nie jest regionem w rozumieniu klasyfikacji ujętej w ramach statystyki publicznej, a swoim terytorium obejmuje województwa zachodniopomorskie i pomorskie, wszelkie dane zestawiono porównawczo z tymi jednostkami terytorialnymi.

Struktura pracy została podporządkowana sformułowanym celom badawczym. W pierwszym etapie badań określono liczbę, strukturę oraz dynamikę gospodarstw rolniczych w badanych jednostkach terytorialnych. Następnie zbadano zmiany w strukturze gospodarstw rolniczych według grup obszarowych użytków rolnych. Ostatni etap dotyczył zbadania zmian w powierzchni oraz strukturze gruntów ogółem użytkowanych przez analizowane gospodarstwa.

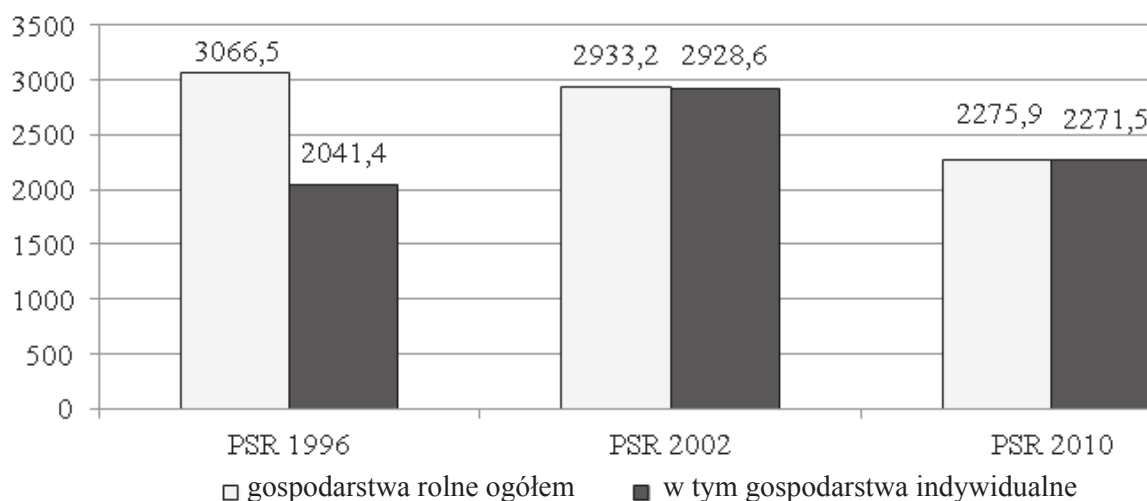
---

chojnicki, które zgodnie z metodologią GUS znajdują się na terytorium odpowiednio podregionu koszalińskiego oraz podregionu słupskiego. Analizowany region obejmuje 15 powiatów, do których należy 87 gmin, w tym 12 gmin miejskich, 22 gmin miejsko-wiejskich, 51 gmin wiejskich oraz 2 gminy o statusie miasta, będące miastami na prawach powiatu. Region Pomorza Środkowego, według aktualnie administracyjnie wydzielonych jednostek samorządu terytorialnego, obejmuje: 1. Powiaty wraz z gminami, znajdujące się na terytorium województwa zachodniopomorskiego: a) powiat białogardzki: Białogard – gmina miejska, Białogard – gmina wiejska, Karlino, Tychowo; b) powiat drawski: Czaplinek, Drawsko Pomorskie, Kalisz Pomorski, Ostrowice, Wierzchowo, Złocieniec; c) powiat kołobrzeski: Kołobrzeg – gmina miejska, Kołobrzeg – gmina wiejska, Dygowo, Gościno, Rymań, Siemyśl, Ustronie Morskie; d) powiat koszaliński: Będzino, Biesiekierz, Bobolice, Manowo, Mielno, Polanów, Sianów, Świeszyno; e) powiat sławieński: Darłowo – gmina miejska, Darłowo – gmina wiejska, Sławno – gmina miejska, Sławno – gmina wiejska, Malechowo, Postomino; f) powiat szczecinecki: Szczecinek – gmina miejska, Szczecinek – gmina wiejska, Barwice, Biały Bór, Borne Sulinowo, Grzmiąca; g) powiat świdwiński: Świdwin – gmina miejska, Świdwin – gmina wiejska, Brzeźno, Połczyn-Zdrój, Rąbino, Sławoborze; h) powiat m. Koszalin: Koszalin; i) powiat wałecki: Wałcz – gmina miejska, Człopa, Mirosławiec, Tuczno, Wałcz – gmina wiejska. 2. Powiaty wraz z gminami, znajdujące się na terytorium województwa pomorskiego: a) powiat bytowski: Borzytuchom, Bytów, Czarna Dąbrówka, Kołczygłowy, Lipnica, Miastko, Parchowo, Studzienice, Trzebiełino, Tuchomie; b) powiat chojnicki: Chojnice – gmina miejska, Brusy, Chojnice – gmina wiejska, Czersk, Konarzyny; c) powiat człuchowski: Człuchów – gmina miejska, Człuchów – gmina wiejska, Czarne, Debrzno, Koczała, Przechlewo, Rzeczenica; d) powiat lęborski: Lębork, Łeba, Cewice, Nowa Wieś Lęborska, Wicko; e) powiat słupski: Ustka – gmina miejska, Damnica, Dębica Kaszubska, Główny, Kępice, Kobylnica, Potęgowo, Słupsk, Smółdzino, Ustka – gmina wiejska; f) powiat m. Słupsk: Słupsk.

Wyniki i dyskusja

Na rysunku 1 przedstawiono liczbę gospodarstw rolniczych w Polsce, ustaloną na podstawie spisów rolnych z 1996, 2002 oraz 2010 r. Z zaprezentowanych danych wynika, że liczba gospodarstw rolniczych w Polsce zmniejszyła się w 2010 r. w stosunku do 1996 r. o 25,9% (z 3066,5 tys. do 2275,9 tys.). Zmiany w rolnictwie związane są między innymi z procesem integracji Polski z Unią Europejską. Dostosowanie krajowej polityki rolnej do unijnej wiązało się z nałożeniem standardów i wymogów dotyczących prowadzenia gospodarstw rolnych. Z jednej strony wpłynęły one na większą specjalizację i modernizację w rolnictwie, z drugiej zaś mogły spowodować rezygnację z prowadzenia działalności przez użytkowników gospodarstw rolnych o mniejszej sile ekonomicznej [*Wież się zmienia* 2011, s. 24–25]. Zdaniem W. Poczty, po wstąpieniu Polski do Unii Europejskiej nastąpiło stopniowe zmniejszenie roli rolnictwa w gospodarce narodowej [2010, s. 9].

Z danych przedstawionych na rysunku 1 wynika również, iż w pierwszym z badanych lat 66,6% ogółu gospodarstw rolniczych stanowiły gospodarstwa indywidualne (2041,4 tys.). Z kolei w kolejnych latach odnotowano wzrost udziału liczby gospodarstw indywidualnych w strukturze badanych podmiotów. W 2002 r. istniało 2928,6 tys. gospodarstw indywidualnych, co stanowiło 99,8% wszystkich gospodarstw rolniczych. Liczba gospodarstw indywidualnych w 2010 r.

Rysunek 1

Liczba gospodarstw rolniczych w Polsce [w tys.]

Źródło: Opracowanie własne na podstawie Banku Danych Lokalnych (PSR 1996, Powierzchnia i użytkowanie gruntów; PSR 2002, PSR 2010, PSR według siedziby gospodarstwa, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks, stan na dzień 22.06.2012 r.).

zmniejszyła się o 22,4% w porównaniu z liczbą tych podmiotów w 2002 r., nadal jednak stanowiły one 99,8% ogółu gospodarstw rolniczych. Przyczyn tak istotnych zmian w strukturze gospodarstw rolniczych w Polsce w badanym okresie można upatrywać między innymi w zmianie w definicji indywidualnego gospodarstwa rolnego⁵. W związku z tym w dalszej analizie uwzględniono ogół gospodarstw rolniczych.

W tabeli 1 zaprezentowano wyniki badania dotyczącego zmian w strukturze oraz liczbie gospodarstw rolniczych w Polsce w analizowanym okresie. W pierwszej kolejności obliczono udział gospodarstw rolniczych z poszczególnych województw w ogólnej liczbie badanych podmiotów w Polsce. Następnie ustalono wskaźniki dynamiki liczby gospodarstw rolniczych dla omawianych jednostek terytorialnych. Z przedstawionych danych wynika, że ponad 40% gospodarstw rolniczych w Polsce znajduje się w 4 województwach: mazowieckim, małopolskim, lubelskim oraz podkarpackim. W 2002 r., w stosunku do 1996 r., liczba gospodarstw we wszystkich województwach, oprócz małopolskiego oraz podkarpackiego, uległa zmniejszeniu. Z danych PSR 2010 wynika, iż zjawisko to dotyczy wszystkich województw, a w szczególności opolskiego (spadek o 39,90% w porównaniu do 2002 r.) oraz śląskiego (spadek o 35,77%). Na zmiany liczby gospodarstw rolnych w Polsce, oprócz akcesji do Unii Europejskiej, wpływać może także fakt, iż produkcja rolnicza uchodzi za mało opłacalną oraz ryzykowną⁶.

W tabeli 2 przedstawiono dane dotyczące liczby gospodarstw rolniczych w badanych jednostkach terytorialnych. Zaprezentowano również wartości wskaźników dynamiki obliczonych dla liczby gospodarstw rolniczych. Ponadto, obliczono udział gospodarstw rolniczych z analizowanych jednostek terytorialnych w ogólnej liczbie gospodarstw rolniczych w Polsce. Na podstawie zaprezentowanych danych można wywnioskować, że w województwach zachodniopomorskim oraz pomorskim położonych jest łącznie około 5% ogółu gospodarstw rolniczych w Polsce, z czego około 37% znajduje się na terenie Pomorza Środkowego. W 1996 r. w regionie Pomorza Środkowego znajdowało się 57 tys.

---

⁵ W Powszechnym Spisie Rolnym z 1996 r.: a) *indywidualne gospodarstwo rolne* to gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych przekraczającej 1 ha, będące własnością lub znajdujące się w użytkowaniu osoby fizycznej lub grupy osób; b) *działka rolna* – oznacza gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 0,1 do 1 ha włącznie. W Powszechnym Spisie Rolnym z 2002 r.: *indywidualne gospodarstwo rolne* to gospodarstwo rolne o powierzchni użytków rolnych od 0,1 ha, będące własnością lub znajdujące się w użytkowaniu osoby fizycznej lub grupy osób [Ustawa z dnia 2 lutego 1996 r. art. 3; Ustawa z dnia 9 września 2000 r. art. 3].

⁶ Do najistotniejszych źródeł zagrożeń w rolnictwie zalicza się ryzyka: przyrodnicze, technologiczne, organizacyjne, ekonomiczne, produkcyjne oraz rynkowe [Jerzak 2006, s. 109–114; Kusz 2009, s. 35].

Tabela 1

Struktura oraz dynamika liczby gospodarstw rolniczych w Polsce według województw [%]

Jednostka terytorialna	Struktura			Dynamika liczby gospodarstw rolniczych	
				Poprzedni PSR = 100	
	1996	2002	2010	2002	2010
Polska	100	100	100	95,65	77,59
Łódzkie	7,2	7,2	7,4	95,3	80,2
Mazowieckie	12,1	12,4	12,0	97,7	74,9
Małopolskie	11,7	12,8	12,6	105,0	76,1
Śląskie	8,9	8,2	6,8	88,4	64,2
Lubelskie	10,3	10,5	11,4	97,4	84,2
Podkarpackie	10,2	10,7	11,6	100,3	83,7
Podlaskie	4,1	4,2	4,6	96,9	86,4
Świętokrzyskie	5,8	6,0	6,4	99,2	82,5
Lubuskie	1,9	1,9	1,9	97,3	77,8
Wielkopolskie	7,7	6,9	7,1	86,6	79,8
Zachodniopomorskie	2,4	2,4	2,1	97,5	67,4
Dolnośląskie	4,8	4,8	4,6	94,9	75,4
Opolskie	2,8	2,5	2,0	85,4	60,1
Kujawsko-pomorskie	4,4	4,0	3,9	86,2	75,8
Pomorskie	2,8	2,6	2,6	89,5	79,0
Warmińsko-mazurskie	2,9	2,8	2,9	93,7	81,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych (PSR 1996, Powierzchnia i użytkowanie gruntów; PSR 2002, PSR 2010, PSR według siedziby gospodarstwa, http://www.stat.gov.pl/bdl/app/strona.html?p_name=indeks, stan na dzień 22.06.2012 r.).

gospodarstw, następnie liczba ta uległa zmniejszeniu do 40,5 tys. w 2010 r. Na obszarze Pomorza Środkowego w badanym okresie zaszły zmiany o podobnych tendencjach w zakresie liczby gospodarstw, jak w przypadku Polski. Mogło to być spowodowane specyfiką działalności rolniczej.

Strukturę oraz dynamikę liczby gospodarstw rolniczych w powiatach Pomorza Środkowego przedstawiono w tabeli 3.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 3 wynika, że w badanych latach najwięcej gospodarstw rolniczych Pomorza Środkowego znajdowało się w powiecie słupskim (12,9% w 1996 r., 13,1% w 2002 r., 12,6% w 2010 r.) oraz w bytowskim

Tabela 2

Zmiany w liczbie i strukturze gospodarstw rolniczych w badanych jednostkach terytorialnych

Jednostka terytorialna	Liczba [w tys.]			Dynamika liczby gospodarstw rolniczych poprzedni PSR = 100		Udział w liczbie gospodarstw rolniczych w Polsce [%]		
	1996	2002	2010	2002	2010	1996	2002	2010
Polska	3066,5	2933,2	2275,9	95,7	77,6	100	100	100
Zachodniopomorskie	73,0	71,2	48,0	97,5	67,4	2,4	2,4	2,1
Pomorskie	84,6	75,7	59,8	89,5	79,0	2,8	2,6	2,6
Pomorze Środkowe	57,0	54,8	40,5	96,2	73,8	1,9	1,9	1,8
Podregion koszaliński	30,3	30,0	21,6	99,1	71,8	1,0	1,0	1,0
Podregion słupski	26,7	24,8	18,9	93,0	76,2	0,9	0,9	0,8

Źródło: Jak w tabeli 1.

Tabela 3

Struktura oraz dynamika liczby gospodarstw rolniczych z regionu Pomorza Środkowego według powiatów [%]

Jednostka terytorialna	Struktura			Dynamika liczby gospodarstw rolniczych Poprzedni PSR=100	
	1996	2002	2010	2002	2010
Pomorze Środkowe	100	100	100	96,2	73,8
Podregion koszaliński	53,1	54,8	53,3	99,1	71,8
Powiat białogardzki	4,2	4,6	4,5	103,3	72,3
Powiat drawski	6,8	6,8	7,2	97,5	77,5
Powiat kołobrzeski	5,3	5,7	6,3	103,3	82,1
Powiat koszaliński	7,8	9,7	8,9	119,6	67,5
Powiat sławieński	8,6	9,0	8,1	101,1	66,4
Powiat szczecinecki	7,1	7,1	6,6	97,0	68,3
Powiat świdwiński	5,7	6,1	5,4	103,2	65,6
Powiat walecki	5,5	5,2	5,3	90,7	75,6
Powiat m. Koszalin	2,2	0,6	1,0	25,2	129,6
Podregion słupski	46,9	45,3	46,7	93,0	76,2
Powiat bytowski	10,7	11,6	13,3	104,6	84,1
Powiat chojnicki	11,3	9,1	8,5	77,8	68,5
Powiat człuchowski	6,9	7,3	6,4	101,8	65,4
Powiat lęborski	3,9	3,7	4,8	93,1	94,8
Powiat słupski	12,9	13,1	12,6	98,2	70,8
Powiat m. Słupsk	1,3	0,4	1,2	27,3	243,2

Źródło: Jak w tabeli 1.

(10,7% w 1996 r., 11,6% w 2002 r., 13,3% w 2010 r.), najmniej natomiast w miastach na prawach powiatu (Słupsk, Koszalin). W 2002 r. w siedmiu z piętnastu powiatów Pomorza Środkowego wzrosła liczba gospodarstw rolniczych w porównaniu do 1996 r. Z kolei w 2010 r. wzrost odnotowano tylko w powiatach m. Słupsk oraz m. Koszalin, co w drugim z wymienionych powiatów spowodowane było między innymi zmianami granic terytorialnych.

W tabeli 4 przedstawiono strukturę gospodarstw rolniczych według grup obszarowych użytków rolnych (UR) w badanych jednostkach terytorialnych w latach 2002 i 2010.

Analizując wyniki przedstawione w tabeli 4 można zauważyć, że zarówno w 2002, jak i 2010 r. wśród gospodarstw rolniczych w Polsce dominowały te o powierzchni użytków rolnych od 1 do 5 ha. W 2002 roku 72,41% gospodarstw w Polsce dysponowało UR o powierzchni nieprzekraczającej 5 ha. W 2010 r. odsetek ten zmniejszył się o 1,63 p.p. na rzecz wzrostu udziału gospodarstw w pozostałych grupach obszarowych. W województwach zachodniopomorskim oraz pomorskim, zarówno w 2002, jak i w 2010 r. w strukturze obszarowej, gospodarstwa o powierzchni użytków rolnych ponad 15 ha stanowiły znacznie wyższy udział niż w przypadku ogółu gospodarstw w Polsce. W badanym okresie wzrosła także liczba gospodarstw o powierzchni przekraczającej 50 ha [*Wieś się zmienia* 2011, s. 24–25]. Z uwagi na to, że wielkość gospodarstwa rolnego stanowi podstawowe kryterium jego siły ekonomicznej [Zegar 2000, s. 27], zaobserwowany w analizowanym okresie wzrost liczby badanych podmiotów w większych grupach obszarowych należy uznać za zjawisko pozytywne.

Tabela 4

Struktura gospodarstw rolniczych według grup obszarowych użytków rolnych w badanych jednostkach terytorialnych [%]

Jednostka terytorialna	Grupy obszarowe użytków rolnych									
	2002					2010				
	≤1 ha	1–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	≥15 ha	≤1 ha	1–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	≥15 ha
Polska	33,3	39,1	14,6	6,2	6,8	31,4	37,8	15,4	6,7	8,6
Zachodniopomorskie	41,3	28,8	9,5	6,7	13,7	33,3	27,0	11,9	7,9	19,9
Pomorskie	29,7	30,5	14,0	10,2	15,6	29,7	26,0	15,7	10,5	18,1
Pomorze Środkowe	35,1	31,0	10,6	8,0	15,3	30,7	27,5	13,0	8,9	20,0
Podregion koszaliński	38,1	30,4	10,1	7,1	14,3	32,5	27,1	12,3	8,3	19,8
Podregion słupski	31,4	31,7	11,2	9,1	16,4	28,7	27,9	13,7	9,6	20,1

Źródło: Obliczenia własne na podstawie Banku Danych Lokalnych (PSR 2002, PSR 2010, PSR według siedziby gospodarstwa, www.stat.gov.pl, stan na dzień 22.06.2012 r.).

W tabeli 5 przedstawiono strukturę obszarową gospodarstw rolniczych w powiatach Pomorza Środkowego.

Z danych zaprezentowanych w tabeli 5 wynika, że wśród badanych podmiotów, podobnie jak w przypadku Polski oraz województw pomorskiego i zachodniopomorskiego, przeważają te o powierzchni UR mniejszych niż 5 ha. Było ich jednak mniej niż w strukturze obszarowej gospodarstw w Polsce o odpowiednio 6,3 p.p. w 2002 r. oraz 11,1 p.p. w 2010 r. Pomorze Środkowe charakteryzował wyższy, niż w przypadku Polski, udział gospodarstw o powierzchni użytków przekraczających 15 ha w ogólnej liczbie gospodarstw tego regionu. Największe gospodarstwa (≥ 15 ha) w 2002 r. stanowiły 15,3% wszystkich gospodarstw rolniczych z regionu Pomorza Środkowego, natomiast w 2010 r. 20%. Najwyższy udział gospodarstw największych odnotowano w 2010 r. w powiecie człuchowskim (25,3%). Struktura agrarna badanego obszaru jest

Tabela 5

Struktura gospodarstw rolniczych z regionu Pomorza Środkowego według grup obszarowych użytków rolnych w latach 2002–2010 [%]

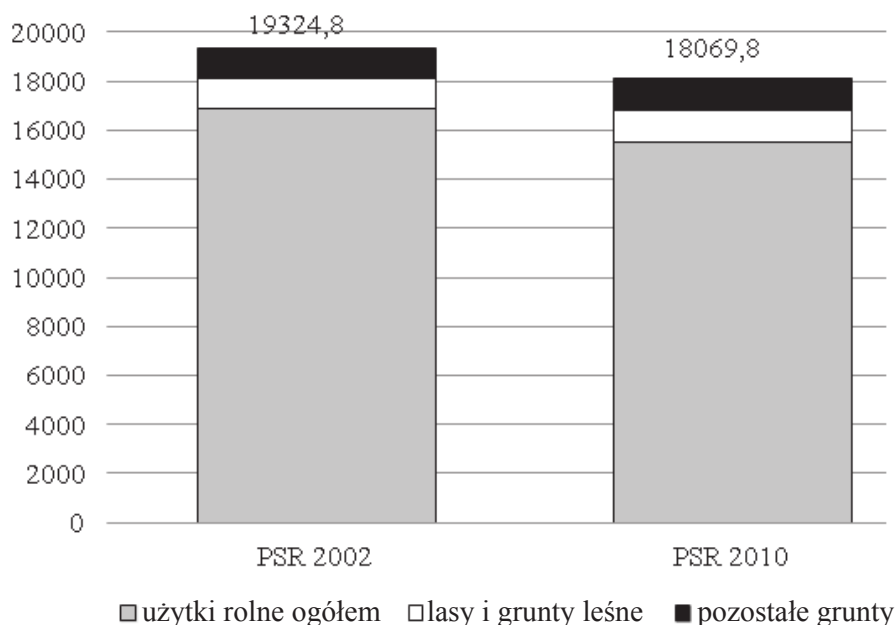
Jednostka terytorialna	Grupy obszarowe użytków rolnych									
	2002					2010				
	≤ 1 ha	1–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	≥ 15 ha	≤ 1 ha	1–5 ha	5–10 ha	10–15 ha	≥ 15 ha
Podregion koszaliński	38,1	30,3	10,1	7,1	14,3	32,5	27,1	12,3	8,3	19,8
Powiat białogardzki	37,4	32,3	8,0	6,4	15,9	35,0	26,3	11,4	7,4	19,9
Powiat drawski	41,2	30,6	8,5	6,3	13,4	37,3	25,7	11,0	7,4	18,7
Powiat kołobrzeski	34,3	29,6	11,3	8,3	16,4	32,8	26,9	12,8	8,7	18,8
Powiat koszaliński	36,6	31,7	11,8	7,5	12,2	32,5	28,7	13,3	8,4	17,1
Powiat sławieński	35,9	28,9	12,5	7,7	14,8	29,7	27,6	14,4	9,9	18,5
Powiat szczecinecki	35,5	31,2	10,1	8,1	15,1	29,1	26,1	12,0	8,7	24,0
Powiat świdwiński	37,6	29,4	10,0	7,5	15,4	23,9	29,1	13,5	8,6	24,9
Powiat walecki	48,7	27,8	5,9	3,8	13,5	40,7	24,4	8,2	5,7	21,0
Powiat m. Koszalin	43,0	42,1	8,4	3,7	2,2	31,0	32,5	13,7	14,2	8,7
Podregion słupski	31,4	31,7	11,2	9,1	16,4	28,7	27,9	13,7	9,6	20,1
Powiat bytowski	24,2	32,2	13,6	10,8	19,1	26,0	27,4	15,2	10,8	20,6
Powiat chojnicki	26,7	29,8	12,6	11,9	19,0	13,3	30,0	16,8	14,3	25,6
Powiat człuchowski	32,5	32,3	9,1	8,5	17,5	22,3	28,7	14,1	9,6	25,3
Powiat lęborski	32,0	32,4	11,7	9,1	14,5	36,8	28,0	12,1	7,8	15,3
Powiat słupski	39,8	31,9	9,3	6,3	12,6	38,7	27,1	11,3	6,4	16,5
Powiat m. Słupsk	42,6	40,1	9,1	3,6	4,1	64,3	22,1	6,5	2,3	4,8

Źródło: Jak w tabeli 4.

rozdrobiona, jednakże w 2010 r. odnotowano tendencję wzrostową w udziale podmiotów o areale przekraczającym 15 ha w strukturze obszarowej gospodarstw rolnych we wszystkich powiatach Pomorza Środkowego. Powierzchnia UR jest czynnikiem determinującym wysokość dochodów z działalności rolniczej [Zawadzka, Ardan, Strzelecka 2011, s. 79; Poczta, Średzińska, Mrówczyńska-Kamińska 2009, s. 28; Sadeghi, Toodehroosta, Amini 2001, s. 8; Safa 2005, s. 130]. Można zatem wysnuć wniosek, że zaobserwowany w powiatach regionu Pomorza Środkowego wzrost powierzchni gospodarstw rolniczych powinien skutkować wzrostem produkcji rolnej, a zatem większą nadwyżką ekonomiczną tych gospodarstw.

W artykule dokonano także analizy struktury gruntów ogółem gospodarstw rolniczych, obejmujących użytki rolne, lasy i grunty leśne oraz pozostałe grunty. Wyniki tego badania dla gospodarstw rolniczych w Polsce przedstawione zostały na rysunku 2.

Na podstawie informacji przedstawionych na rysunku 2 można wywnioskować, że w badanym okresie utrzymywała się tendencja malejąca powierzchni gruntów ogółem w Polsce. W 2010 r., w stosunku do 2002 r., odnotowano zmniejszenie powierzchni gruntów ogółem o 6,49% (z 19 324,8 tys. ha w 2002 r. do 18 069,8 tys. ha w 2010 r.). Zmniejszeniu uległa również powierzchnia użytków rolnych gospodarstw w Polsce, wzrosła natomiast w 2010 r., w stosunku do 2002 r., średnia powierzchnia użytków rolnych przypadająca na jedno gospodar-

Rysunek 2

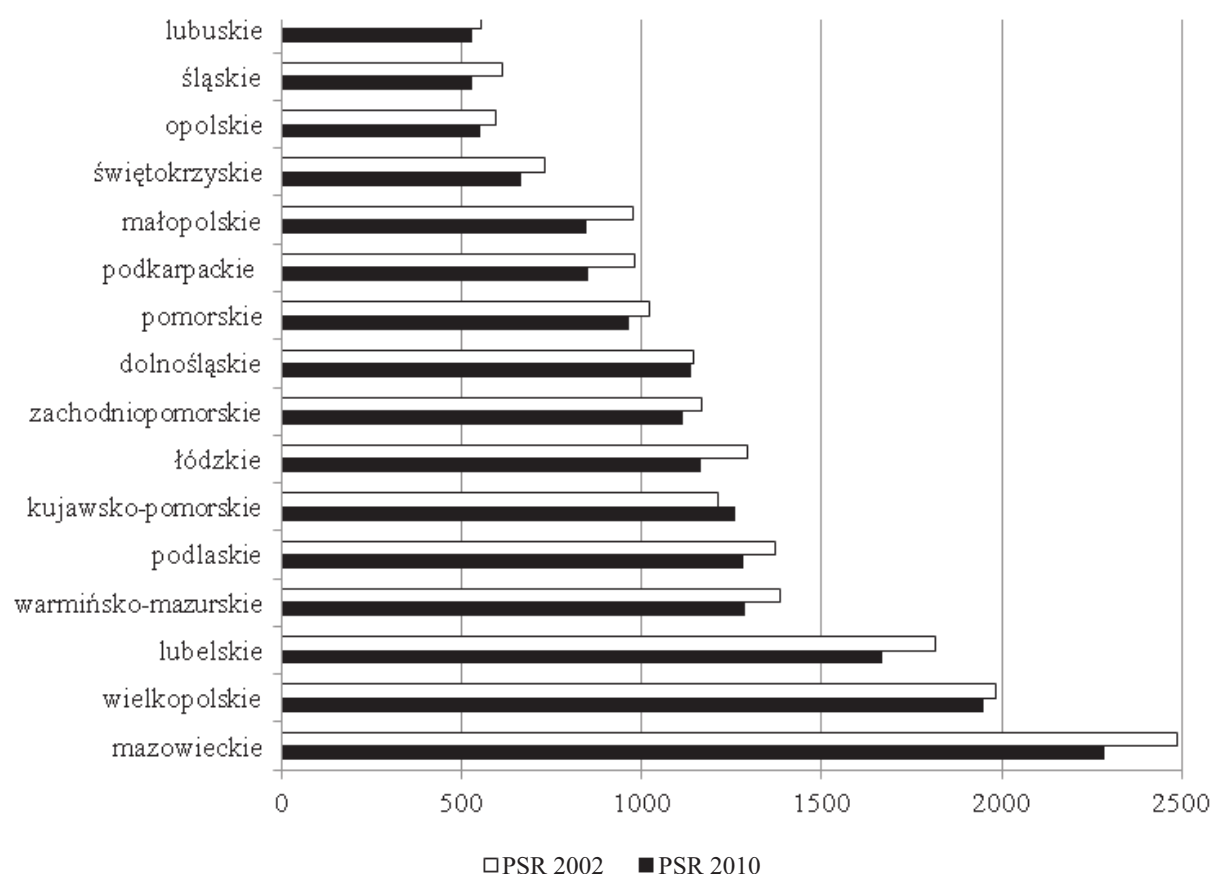
Struktura gruntów ogółem w gospodarstwach rolniczych w Polsce [w tys. ha]

Źródło: Jak w tabeli 4.

stwo – z 5,76 ha do 6,81 ha⁷. Z analizy szczegółowej wykorzystania użytków rolnych wynika, iż choć w 2010 r., w stosunku do wyników poprzedniego spisu rolnego, zmniejszeniu uległa powierzchnia zasiewów zbóż w Polsce⁸, to i tak jest to dominująca forma produkcji rolniczej, jeśli chodzi o wykorzystanie zasobów ziemi [*Wież się zmienia* 2011, s. 24–25].

Dane dotyczące powierzchni gruntów ogółem gospodarstw rolniczych w poszczególnych województwach zaprezentowano na rysunku 3.

Z danych, które przedstawiono na rysunku 3 wynika, że największą powierzchnią gruntów ogółem gospodarstw rolniczych charakteryzowały się województwa mazowieckie oraz wielkopolskie. Są one również regionami najwięk-

Rysunek 3

Powierzchnia gruntów ogółem w gospodarstwach rolniczych w Polsce według województw [w tys. ha]

Źródło: Jak w tabeli 4.

⁷ Obliczenia własne na podstawie wyników Powszechnych Spisów Rolnych 2002 i 2010, publikowanych w Banku Danych Lokalnych GUS.

⁸ Powierzchnia zasiewów zbóż w 2002 r. wynosiła 8,3 mln ha, z kolei w 2010 r. 7,6 mln ha [*Wież się zmienia* 2011, s. 24–25].

szymi pod względem powierzchni. Wskaźniki dynamiki obliczone na podstawie wyników spisów rolnych wykazały, że w 2010 r. zwiększyła się powierzchnia gruntów ogółem wyłącznie w województwie kujawsko-pomorskim, w pozostałych województwach odnotowano tendencję spadkową⁹. W województwie pomorskim powierzchnia ta zmniejszyła się w 2010 r. o 5,9%, z kolei w województwie zachodniopomorskim odpowiednio o 4,4%. Duża powierzchnia gruntów ogółem, użytkowanych przez gospodarstwa rolne województw mazowieckiego i wielkopolskiego, sprzyja efektywności tych podmiotów w zakresie produkcji rolniczej. Z danych GUS wynika [Rocznik... 2010, s. 142], iż w 2009 r. gospodarstwa rolne z tych województw wytworzyły łącznie 30% globalnej produkcji rolniczej w Polsce.

W tabeli 6 przedstawiono strukturę gruntów ogółem w gospodarstwach rolniczych w badanych jednostkach terytorialnych.

Tabela 6

Struktura gruntów ogółem w gospodarstwach rolniczych w badanych jednostkach terytorialnych [%]

Jednostka terytorialna	Grunty ogółem		Użytki rolne ogółem		Lasy i grunty leśne		Pozostałe grunty	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
Polska	100	100	87,5	85,8	6,2	7,2	6,3	7,1
Zachodniopomorskie	100	100	89,0	88,1	1,9	2,3	9,1	9,6
Pomorskie	100	100	84,4	84,2	6,6	6,4	9,0	9,4
Pomorze Środkowe	100	100	86,3	85,3	4,5	4,6	9,3	10,1
Podregion koszaliński	100	100	87,5	84,9	2,4	2,9	10,2	12,2
Podregion słupski	100	100	84,8	85,9	7,0	7,1	8,2	7,0

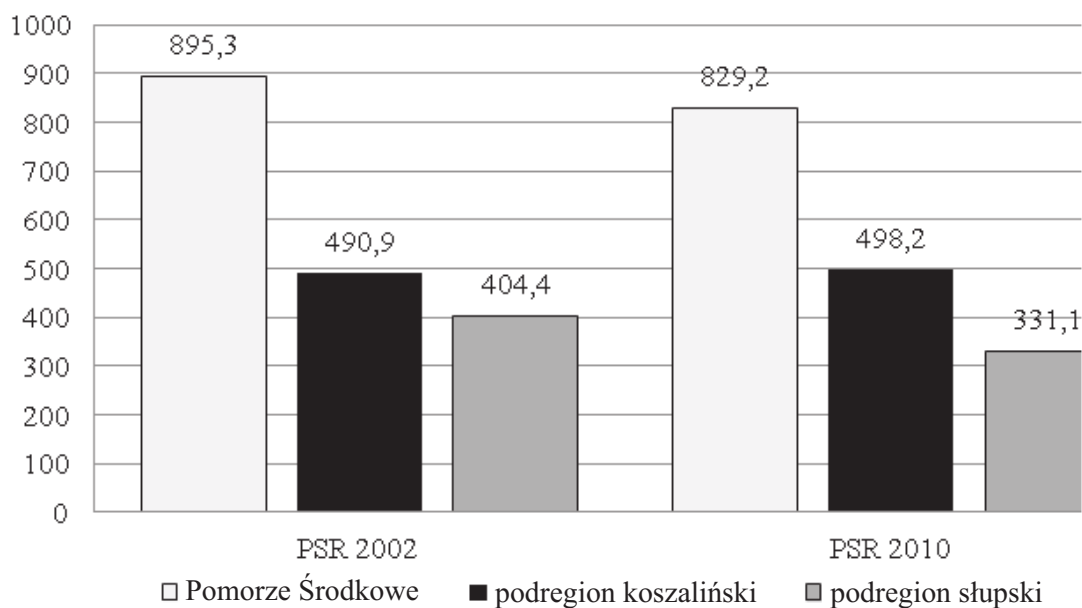
Źródło: Jak w tabeli 4.

W 2010 r. nie odnotowano istotnych zmian w badanej strukturze użytkowanych gruntów, w porównaniu do 2002 r. We wszystkich badanych jednostkach terytorialnych największą powierzchnię gruntów ogółem stanowiły użytki rolne – ponad 80%. Przyczyn niewielkiego wzrostu udziału lasów i gruntów leśnych w strukturze gruntów rolnych badanych gospodarstw w 2010 r. można upatrywać w tym, że rolnicy mieli możliwość ubiegania się o przyznanie pomocy finan-

⁹ Wskaźniki dynamiki obliczone dla powierzchni gruntów ogółem w poszczególnych województwach (w 2010 r. w stosunku do 2002 r.) wynoszą odpowiednio: łódzkie: 90%; mazowieckie: 91,8%; małopolskie: 86,7%; śląskie: 86,3%; lubelskie: 91,8%; podkarpackie: 86,8%; podlaskie: 96,5%; świętokrzyskie: 91,1%; lubuskie: 95,1%; wielkopolskie: 98,3%; zachodniopomorskie: 95,6%; dolnośląskie: 99,6%; opolskie: 92,5%; kujawsko-pomorskie: 103,6%; pomorskie: 94,1%; warmińsko-mazurskie: 93%. Źródło: Jak w tabeli 4.

sowej na zalesianie gruntów rolnych oraz gruntów nieużytkowanych rolniczo. Pomoc przyznawana była przez Agencję Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, w ramach działania *Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne* objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013 [Rozporządzenie MRiRW z dnia 31 maja 2010 r.].

Na rysunku 4 zaprezentowano dane dotyczące powierzchni gruntów ogółem w gospodarstwach rolniczych z regionu Pomorza Środkowego.

Rysunek 4

Powierzchnia gruntów ogółem w gospodarstwach rolniczych z regionu Pomorza Środkowego [w tys. ha]

Źródło: Jak w tabeli 4.

Powierzchnia gruntów ogółem gospodarstw rolniczych Pomorza Środkowego, podobnie jak powierzchnia gruntów ogółem w gospodarstwach rolniczych w Polsce, uległa zmniejszeniu w badanym okresie (rys. 4). Może być to spowodowane faktem, iż wielu inwestorów jest zainteresowanych przeprowadzeniem procesu przekształcenia ziemi rolniczej w budowlaną. Chociaż wartość gruntów gospodarstw rolnych znacznie wzrosła od czasu wstąpienia Polski do Unii Europejskiej¹⁰, to i tak ma dużo niższą wartość niż ziemia budowlana [Błaszczak 2012, www.rp.pl].

¹⁰ Średnie ceny gruntów rolnych Agencji Nieruchomości Rolnych wynosiły odpowiednio: 2003 r.: 3763 zł/ha, 2004 r.: 4682 zł/ha, 2005 r.: 5607 zł/ha, 2006 r.: 7374 zł/ha, 2007 r.: 9773 zł/ha, 2008 r.: 12 540 zł/ha, 2009 r.: 14 932 zł/ha, 2010 r.: 15 281 zł/ha, 2011 r.: 17 165 zł/ha [Ceny... www.anr.gov.pl].

Dane dotyczące powierzchni gruntów ogółem oraz ich struktury w poszczególnych powiatach Pomorza Środkowego przedstawiono w tabeli 7.

Analizując dane zaprezentowane w tabeli 7 zauważa się, że największą powierzchnię gruntów ogółem posiadały gospodarstwa rolnicze położone na terenie powiatów bytowskiego oraz słupskiego. Jest to związane z tym, że na terenie tych powiatów działalność prowadzi najwięcej gospodarstw rolniczych (tab. 3). Z kolei najmniejszą powierzchnię gruntów ogółem odnotowano w gospodarstwach rolniczych z powiatów m. Słupsk oraz m. Koszalin. Dominujące znaczenie w badanych latach w powierzchni gruntów ogółem wszystkich analizowanych podmiotów zlokalizowanych w powiatach Pomorza Środkowego

Tabela 7

Powierzchnia gruntów ogółem oraz ich struktura w gospodarstwach rolniczych z powiatów Pomorza Środkowego

Jednostka terytorialna	Powierzchnia gruntów ogółem [w tys. ha]		Struktura gruntów ogółem [w %]							
			grunty ogółem		użytki rolne ogółem		lasy i grunty leśne		pozostałe grunty	
	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010	2002	2010
Podregion koszaliński	490,9	498,2	100	100	87,5	84,9	2,4	2,9	10,1	12,2
Powiat białogardzki	40,9	40,1	100	100	93,1	91,6	2,0	2,9	4,9	5,5
Powiat drawski	68,0	87,9	100	100	77,3	65,5	1,6	2,6	21,1	31,9
Powiat kołobrzescki	45,4	47,1	100	100	94,6	91,9	1,0	2,0	4,4	6,1
Powiat koszaliński	77,6	78,2	100	100	83,3	79,6	3,1	3,5	13,6	16,9
Powiat sławieński	60,7	73,0	100	100	91,1	96,5	2,3	0,9	6,7	2,5
Powiat szczecinecki	88,4	61,8	100	100	83,7	86,6	3,7	4,3	12,7	9,1
Powiat świdwiński	60,4	62,3	100	100	91,5	88,2	3,1	3,3	5,4	8,5
Powiat walecki	48,2	43,7	100	100	94,2	92,7	1,0	3,6	4,8	3,7
Powiat m. Koszalin	1,3	4,0	100	100	92,6	93,5	2,5	4,2	4,9	2,2
Podregion słupski	404,4	331,1	100	100	84,8	85,9	6,9	7,1	8,2	7,0
Powiat bytowski	89,7	90,3	100	100	79,5	76,4	11,4	12,3	9,1	11,3
Powiat chojnicki	70,8	54,6	100	100	67,3	78,2	18,5	15,5	14,2	6,4
Powiat człuchowski	66,4	67,8	100	100	92,1	92,3	1,9	2,2	6,0	5,6
Powiat lęborski	25,6	24,2	100	100	90,7	90,3	2,5	3,2	6,9	6,5
Powiat słupski	150,8	90,9	100	100	91,9	93,9	1,9	1,8	6,1	4,3
Powiat m. Słupsk	1,0	3,3	100	100	96,3	92,0	0,4	4,1	3,3	4,0

Źródło: Jak w tabeli 4.

miały użytki rolne. Największy udział użytków rolnych w strukturze gruntów ogółem w 2010 r. posiadały gospodarstwa zlokalizowane w powiecie sławieńskim (96,53%), natomiast najmniejszy w powiecie drawskim (65,55%). Ponadto, zauważa się, że w 2010 r. w większości badanych powiatów, z wyjątkiem sławieńskiego, chojnickiego oraz słupskiego, odnotowano wzrost udziału lasów i gruntów leśnych w strukturze gruntów ogółem podmiotów rolniczych gospodarujących na tych terenach. Zmiany te mogą być efektem realizowania przez rolników działania finansowanego w ramach PROW 2007–2013, dotyczącego zalesiania gruntów rolnych oraz innych niż rolne. W województwach zachodniopomorskim oraz pomorskim, które swym obszarem obejmują region Pomorza Środkowego, kwota pomocy w ramach tych działań przekroczyła w 2011 r. poziom 3 mln zł [*Sprawozdanie...* 2012, s. 47].

Wnioski

W artykule określono liczbę i strukturę gospodarstw rolniczych na obszarze Pomorza Środkowego, w tym także w zakresie powierzchni użytków rolnych. W badaniu wykorzystano dane pochodzące z Powszechnych Spisów Rolnych z 1996, 2002 oraz 2010 r., dotyczące gospodarstw rolniczych w Polsce, w ujęciu wojewódzkim, oraz w regionie Pomorza Środkowego. Na podstawie przeprowadzonych badań można wysnuć następujące wnioski:

1. Liczba gospodarstw rolniczych w regionie Pomorza Środkowego, a także w Polsce, w badanym okresie uległa zmniejszeniu. Wpływ na taki stan rzeczy miały: przystąpienie Polski do Unii Europejskiej, jak również specyfika działalności rolniczej.
2. W województwach zachodniopomorskim oraz pomorskim usytuowanych jest łącznie około 5% ogółu gospodarstw rolniczych w Polsce, z czego około 37% znajduje się na terenie Pomorza Środkowego.
3. Ponad 53% gospodarstw rolniczych Pomorza Środkowego zlokalizowanych jest w podregionie koszalińskim.
4. Około 70% gospodarstw rolniczych w Polsce dysponuje powierzchnią użytków rolnych mniejszą niż 5 ha; podobna tendencja dotyczy gospodarstw rolniczych Pomorza Środkowego, aczkolwiek udział tychże gospodarstw jest niższy. W badanym okresie, zarówno na obszarze Pomorza Środkowego, jak i w Polsce, wzrósł udział gospodarstw o areale przekraczającym 15 ha w strukturze obszarowej tych podmiotów. Mimo tego rolnictwo w Polsce wciąż charakteryzuje rozdrobniona struktura agrarna gospodarstw. Na Pomorzu Środkowym jest relatywnie więcej gospodarstw wielkoobszarowych niż w pozostałej części kraju.

5. Struktura gruntów ogółem w gospodarstwach rolnych na terenie Pomorza Środkowego odzwierciedla strukturę charakterystyczną dla gospodarstw rolniczych w Polsce. Przeważającą część gruntów rolnych zajmują użytki rolne.

Literatura

- AUGUSTYŃSKA-GRZYMEK I.: *Zmiany społeczno-gospodarcze na wsi a ukierunkowanie produkcyjne w gospodarstwach rolnych*, Roczniki Naukowe SERIA, Tom XIII, z. 1, Warszawa-Poznań-Wrocław 2011.
- BABIAK J.: *Zmiany w strukturze rolnictwa krajów Unii Europejskiej*, Rocznik Integracji Europejskiej 2010, nr 4.
- BŁASZCZAK G.: *Ziemia rolna 12 razy tańsza od budowlanej*, <http://www.rp.pl>, <http://www.ekonomia24.pl/artykul/709660,895623-Jak-drozeje-rola.html> (22.07.2012 r.)
- Ceny gruntów systematycznie rosną*, http://www.anr.gov.pl/web/guest/welcome/-/journal_content/56/358/1248342?redirect=%2Fweb%2Fguest (22.07.2012 r.).
- CZYŻEWSKI A., HENISZ-MATUSZCZAK A.: *Rolnictwo w Unii Europejskiej i Polsce. Studium porównawcze struktur wytwórczych i regulatorów rynków rolnych*, Wydawnictwo Akademii Ekonomicznej w Poznaniu, Poznań 2006.
- DZIEŃ S., PUŻYŃSKI S.: *Polskie rolnictwo – prognozy zmian*, Annales, Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia, Vol. LXV(1), Sectio E, Lublin 2010.
- IDCZAK J.: *Dochody rolnicze a polityka rozwoju regionalnego Unii Europejskiej*, Wydawnictwo Wyższej Szkoły Bankowej, Poznań 2001.
- JERZAK M.A.: *Podstawowe zagadnienia ryzyka w gospodarce rolnej*, [w:] M.A. Jerzak, A. Czyżewski (red.), *Ekonomiczne uwarunkowania wykorzystywania rynkowych narzędzi stabilizacji cen i zarządzania ryzykiem w rolnictwie*, Wydawnictwo Akademii Rolniczej im. Augustyna Cieszkowskiego w Poznaniu, Poznań 1996.
- KŁOPOT S.W., *Struktura agrarna indywidualnego rolnictwa w latach 1945–2010*, Annales, Universitatis Mariae Curie-Skłodowska Lublin-Polonia, Vol. XXXV1,2 Sectio I, Lublin 2011.
- KUKUŁA K.: *Z problematyki badań nad strukturą agrarną w Polsce w ujęciu przestrzennym*, Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia nr 6(4), Wydawnictwo Szkoły Głównej Gospodarstwa Wiejskiego, Warszawa 2007.
- KUSZ D.: *Procesy inwestycyjne w praktyce gospodarstw rolniczych korzystających z funduszy strukturalnych Unii Europejskiej*, Oficyna Wydawnicza Politechniki Rzeszowskiej, Rzeszów 2009.
- ORŁOWSKA M.J.: *Sytuacja dochodowa gospodarstw o różnym kierunku produkcji*, Acta Scientiarum Polonorum Oeconomia 2010.
- PIĘTA P., *Renty strukturalne jako instrument zmiany struktury agrarnej w Polsce*, Oeconomia 6(4) 2007.
- POCZTA W., ŚREDZIŃSKA J., MRÓWCZYŃSKA-KAMIŃSKA A.: *Determinanty dochodów gospodarstw rolnych Unii Europejskiej według typów rolniczych*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstw Wiejskiego w Warszawie, Ekonomia i Organizacja Gospodarki Żywnościowej, nr 76(2009), Warszawa 2009.

- POCZTA W.: *Przemiany w rolnictwie*, [w:] Wilkin J., Nurzyńska I. (red.), *Polska Wieś 2010. Raport o stanie wsi*, Wydawnictwo Naukowe Scholar, Warszawa 2010.
- Rocznik Statystyczny Rolnictwa*, Główny Urząd Statystyczny, Warszawa 2011.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 31 maja 2010 r. zmieniające rozporządzenie w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Zalesianie gruntów rolnych oraz zalesianie gruntów innych niż rolne” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, Dz.U. Nr 94, poz. 608.
- SADEGHI J., TOODEHROOSTA M., AMINI A.: *Determinants of Poverty in Rural Areas: Case of Savejbolagh Farmers in Iran*, Working Paper nr 0112, The ERF Working Paper Series, Kair 2001.
- SAFA M.S.: *Socio-economic factors affecting the income of small-scale agroforestry farms in hill country areas in Yemen: a comparison of OLS and WLS determinants*, „Small-scale Forest Economics”, nr 4(1), 2005.
- Sprawozdanie z działalności Agencji Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa za 2011 r.*, Agencja Restrukturyzacji i Modernizacji Rolnictwa, Warszawa 2012.
- SULEWSKI P., *Powierzchnia użytków rolnych a efektywność gospodarstw rodzinnych*, Roczniki Nauk Rolniczych, SERIA G, t. 94, z. 2, 2008.
- Systematyka i charakterystyka gospodarstw rolnych. Województwo zachodniopomorskie*, GUS, Szczecin 2003.
- TOMCZAK F.: *Gospodarka rodzinna w rolnictwie. Uwarunkowania i mechanizmy rozwoju*, Instytut Rozwoju Wsi i Rolnictwa Polskiej Akademii Nauk, Warszawa 2006.
- Ustawa z dnia 2 lutego 1996 r. o powszechnym spisie rolnym 1996 r., Dz.U. z 1996 r. Nr 34, poz. 147.
- Ustawa z dnia 9 września 2000 r. o powszechnym spisie rolnym w 2002 r., Dz.U. 2000 r. Nr 99, poz. 1072.
- WALCZAK D.: *Uwarunkowania funkcjonowania systemu zabezpieczenia społecznego rolników w Polsce*, Doktoraty Wydziału Nauk Ekonomicznych i Zarządzania Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, Toruń 2011.
- Wieś się zmienia*, Rolnik Dzierżawca nr 9 (174), wrzesień 2011.
- ZAWADZKA D.: *Działalność małych przedsiębiorstw na obszarze Pomorza Środkowego*, [w:] D. Zawadzka (red.), *Pomorze Środkowe – społeczeństwo, wieś, gospodarka. Wybrane problemy*, Polskie Towarzystwo Ekonomiczne Oddział w Koszalinie, Koszalin 2008.
- ZAWADZKA D., ARDAN R., STRZELECKA A.: *Determinanty dochodów gospodarstw rolnych w Polsce*, Zeszyty Naukowe Szkoły Głównej Gospodarstw Wiejskiego w Warszawie, *Ekonomika i Organizacja Gospodarki Żywnościowej*, nr 88(2011), Warszawa 2009.
- ZEGAR J.S.: *Dochody gospodarstw chłopskich w okresie transformacji*, Studia i Monografie nr 101, IERiGŻ, Warszawa 2000.
- ZEGAR J.S.: *Kwestia koncentracji ziemi w polskim rolnictwie indywidualnym*, Roczniki Nauk Rolniczych, SERIA G, t. 96, z. 4, 2009.

The Structure of Farms in the Middle Pomerania

Abstract

The aim of this study is to determine the number and structure of agricultural farms in the area of Middle Pomerania, including the area of agricultural land. The analysis was based on farms' data in Poland, by voivodship and in the region of Middle Pomerania. The study used data published by the Central Statistical Office (GUS).

The study shows that the number of farms in Poland and in the region of Middle Pomerania decreased. This may be related to the adaptation process of agriculture to the standards and requirements of the Polish accession to the European Union, and as the result of the agricultural activity specific nature. In pomorskie and zachodniopomorskie voivodships there are located approximately 5% of all farms in Poland, of which approximately 37% is located in Middle Pomerania. The structure of land in farms in Middle Pomerania reflects the characteristic structure of farms in Poland. The major part of agricultural land is arable land.